

Ciril
Zlobec

Navzočnost besede

V času, ko se v javnosti, tako rekoč brez predaha in zmerom glasneje, pogovarjajo skoraj le še načela, programi, načrti, aktivnosti in so postali že naša usoda in neizbežnost, če že ne prava potreba našega časa, izgublja beseda svoj odgovorni človeški glas. Tisti človeški glas, po katerem se najprej spoznamo, se drug od drugega ločimo in ki nas hkrati utrjuje v zaupanju, da je pogovor med nami smiseln in možen. Dokler je v besedi ta razpoznavni glas njenega izgovarjalca. Torej osebna odgovornost za izrečeno, napisano, ki je in ostaja — javno dejanje.

V takem ozračju doživljamo prav zdaj, s posebno vznemirjenostjo, trenutke, ko se nam zdi, da stopa v razpoznavno ospredje, v odgovorno bližino zainteresiranega dela našega življenja, ta obetavni človeški glas, ki nam samim, ko ga izgovarjamo in poslušamo, tudi samo mislimo, dopoveduje, da smo spet tu, kjer se resnično dogajamo, ne med mrmravci brezosebne zvočne kulise daleč za našim lastnim hrbtom.

Dovolj je namreč znamenj, ki nas navajajo na takšno misel.

Pričujoče razmišljanje je namenjeno navzočnosti kulture v javnosti, prepričljivi navzočnosti besede o njej, pravzaprav tiste in takšne besede, ki je kultura sama. Očitno je namreč, da pozna tudi ta navzočnost besede v javnosti svoje vzpone in svojo »recesijo«. In vse kaže, da se prav zdaj skušamo izkopati iz takšne besedne recesije in da se spet dramijo moči, ki bi utegnile, vsaj za nekaj časa, ponovno umiriti tisto duhovno tržišče, ki določa besedi njeno vsakokratno družbeno veljavo. Če smo skeptični: vsaj njeno družbeno slišnost.

Ne da bi o kulturi v teh zadnjih letih ne govorili in pisali dovolj, celo preveč je bilo govorjenja o njej, premalo pa je govorila kultura sama. Nedvomno: spontaneizem v kulturi ni več vabljev, tudi posvečena pozlata na njem, kolikor vendarle še obstaja, ima več opravlja z nostalgijo po preteklosti kot s stvarnostjo našega časa, ko je organiziranost nujna prvina sleherne dejavnosti širšega obsega in trajnejšega žarčenja v čas in družbo. Vendar: če je organiziranost nujna in potrebna, kar nedvomno je, to še ne pomeni, da je nujna in potrebna tudi takšna usmeritev nekaterih posebnih poklicev, ki se kot iz naročja matere rojevajo v njenem okviru in služijo vse bolj funkcioniranju same organiziranosti, zato — in to nas tokrat predvsem zanima — tolikšna razprostranjenost in intenzivnost besede o kulturi in tako malo priložnosti in volje, žal, tudi volje, za besedo, ki jo izreka kultura sama. Neposredno in odgovorno.

Se to dogaja ta trenutek?

Ne gre za zamenjavo dveh tipov besed, dveh oblik navzočnosti kulture v javnosti, tudi ne za naivno veselje ob misli ali občutku, da bo neposredno izgovarjajoča se kultura preglasila ali celo odpravila ono drugo besedo, zvesto zazrto v organiziranost kot edini smoter, in odtujeno od kulture kot posledica same narave domala sleherne organiziranosti večjega obsega in trajnejših ambicij. Tudi resničnih potreb. Prav to je (bilo) klavrno na Slovenskem, ta občutek javnosti, da v kulturi imamo samo organiziranost, torej samo področje, sektor, ne pa tudi dejavne kulture, ki je v javnosti tudi sama neposredno navzoča, ki je, poleg vsega drugega, tudi nepretrgan, v vse smeri razmišljanja potiskajoč pogovor med posamezniki, posameznikov z občestvom in občestva s posameznikom. Obetavnost sedanjega trenutka je v iskanju, v vzpostavljanju ravnotežja v navzočnosti.

Slovenska kultura — ali mi to prišepetava samo pobožna želja ob misli nanjo? — stopa, v očeh javnosti, iz klopi raznih odborov, komisij, društev, združb in združenj, željna tudi pogovora sama s sabo, potrebna tudi prepira, odrešujoča se v psovki, vneta tudi za takšne boje, pri katerih se na koncu pokaže, da je bogastvo v porazih, nečimrnost v zmagah. In vse to spremlja neko posebno veselje širše javnosti, kot da je spregovoril mutec.

Zazrti v krhko liričnost slovenske duše se ob teh prepirih in »razkrinkavanjih« resda predvsem pohujšujemo, stokamo, kaj bo, kaj bo, v bistvu pa vse te polemike, smiselne in nesmiselne, plodne in jalove, le razkrivajo neko nujno javnega razpravljanja o problemih ali vsaj zatikljajih našega časa. Eksplozivna strast v teh medsebojnih obračunih razkriva, poleg marsičesa drugega, tudi prebujajočo se voljo vse številnejših ustvarjalcev, da bi bili bolj neposredno navzoči tudi v oceni, sodbi in obsodbi življenja, ki ga živimo.

Ima pa ta eksplozivna razpravljalna in polemična strast tudi svoj desperatni naboj: nekdanje tako čislano tiho, mirno, zbrano delo ne samo da ostaja, ne glede na svojo vrednost, v bolj ali manj popolni senci nezanimanja javnosti, temveč jemlje njihovim avtorjem še zadnjo trohico ugleda, zato je razpravljanje o kulturi, pobujeno zunaj kulture, zašlo v teh letih resnično že v nevarna razmerja. Prišlo je, če smemo tako sklepati, do nezaželenih delitve dela: na eni strani se je znašla zatimizirana, nepovezana, molčeča ustvarjalna kultura, bolj ali manj odmevna dela kulturnih ustvarjalcev, na drugi pa vse bolj veselo žubori razosebljeno razpravljanje o kulturi predvsem z vidika njene funkcionalnosti v družbi; resnično vseobča je postala, simbolno povedano, razprava o »poteh in stranpoteh« kulture.

Na takšno neuskkljeno navzočnost kulture v slovenski javnosti smo na straneh Sodobnosti že večkrat opozarjali; in če se zdaj na to spet vračamo, pomeni, da so še zmerom živi razlogi za ponovno razmišljanje o tem stanju, teh odnosih, počutju. V tem razmišljanju — čuden paradoks razvoja — gre tudi za to, da ob sorazmerno lahko posmehovanje glasnosti predstaviške besede v kulturi postavimo kot predmet razmišljanja še iskanje vzrokov, ki so takšen razvoj omogočili in ga še zmerom spodbujajo. Nobe-nega dvoma namreč ni, da kultura je in ostaja v naši družbi pomembna prвина, ki sodoloča duha in podobe te družbe. Zato je kultura s številnih vidikov tudi družbena zadeva, kar pomeni, da je za njeno lastno plodno navzočnost v zapletenem in neprestano se spreminjajočem družbenem življenju potrebna kar najboljša organiziranost, tudi usmerjanje (naj to zveni

še tako nesimpatično), financiranje in podobno — vendar: če naj vse to funkcionira v resničnem interesu celotne družbe, ne sme potekati mimo interesa tudi same kulture, ki je, kot smo dejali, neiztrgljiv, konstruktiven del družbene celote. Po sedanjem stanju sodeč, bi mogli trditi, da se je morala že na začetku te povečane družbene skrbi (kako neustrezen izraz!) za kulturo vrniti v mehanizem organiziranosti določena napaka. V postopku, v odnosu. Kajti dejstvo je, da je številčno in vrednostno nezanemarljiva moč kulturne srenje v vsakdanjem pretoku interesov in vplivov praktično neopazna. Zato tudi neučinkovita. Odtod, zunaj kulture, skoraj razumljiv občutek o »ogromnih sredstvih« za kulturo, ki je prav na ravni družbene navzočnosti tako pasivna, školjkasto zaprta vase, tudi užaljeno molčeča, da se sama pogostoma otepa z občutkom manipuliranosti. Sorazmerno z njeno pasivnostjo, umikanjem, z njenim ne tako poredkoma celo ugodnim počutjem na nevznemirljivem, varnem obrobju, v hotenem »offsidu«, zunaj družbene igre življenja, stopa v ospredje, postaja vse glasnejša in odločilnejša največkrat razosebljena birokracija njene sicer nujne in potrebne organiziranosti. Na takšni stopnji je večja ali manjša manipulacija, pa naj to priznamo ali ne, neizbežna. Je v naravi stvari same.

Ugovor na to razmišljanje? Seveda ga slišim: torej so kulturni ustvarjalci sami birokracija, saj sedijo in delujejo v najrazličnejših telesih kulturne organiziranosti od vrha do temeljev. Res je. Ugovor bi celo lahko podkrepili z ugotovitvijo, da je na malokaterem področju tako zelo težko pritegniti ljudi v funkcije in na položaje, ki jim pravimo vodstveni, upravljalški. Kriza vodstvenih kadrov v kulturi je že vsaj desetletje tako očitna, da je na malokaterem področju, če sploh je, toliko zasilnih rešitev, toliko krpanja kot prav v kulturi. Zato tudi toliko težav prav pri pretoku najbolj živega, najvrednejša, najbolj plodnega iz kulturne specifikke v celovitost družbenega življenja. Preprosto povedano: tako kot v kmetijstvu, industriji, športu, vojski itd. itd. mora biti vrednost organiziranosti v kulturi merljiva po delu, po vrednosti dela, po neposredni navzočnosti kulture v družbi.

Seveda ni tudi slovenska kultura tega trenutka standardizirana proizvodnja, serija izdelkov, merljivih po JUS ali kaki drugi normi, pač pa tudi nepomirljiva vsota med seboj docela nasprotnih, v delu realiziranih miselnih, konceptualnih in ustvarjalnih ambicij. To potrjujejo tudi najnovejše polemike, prijetno in spodbudno povišana temperatura javnih razprav predvsem med pisatelji, kjer se marsikje naravnost poučno razkriva, kako stopajo v družbeno življenje pomembni kulturni pojavi, inspirirani kot bolj ali manj radikalno nasprotovanje že obstoječim, drugačnim in tudi docela nasprotnim stališčem, pojmovanjem, miselnosti, praksi. To pomeni, da slovenska kultura ni enoten pojem — pa tudi praksa ne — in je zato ni mogoče zmerom, na vseh ravneh in ob vsaki priložnosti obravnavati kot enotno danost, kot nespremenljivko, kot z dogovorom ugotovljiv interes, ki naj bi bil samo združujoč, pomirjajoč.

Najbrž je prav ambicija po pomirjanju — ne glede na to, od kod prihaja — napačna in hromeča, saj je nerazumevanje, nepriznavanje in zavračanje drugega, drugačnega ali celo nasprotnega, po ugotovitvah literarne zgodovine in sociologije kulture, celo izjemno pogosta, s samo ustvarjalnostjo pogojena lastnost celo največjih duhov. Samo pritlikave stvari ne potrebujejo primerjave, najostrejšje so zmerom na vrhu. Kot v gospodarstvu, v športu ... To razmišljanje usmerja namreč misel o plodni navzočnosti

kulturne realnosti v družbi. In to realnost imenujemo, z mislijo na pišoči svet, navzočnost besede.

Intimno prepričanje avtorja teh vrstic, ki že zaradi svojega rojstnega datuma in treh desetletij nepretrganega dela v kulturi, ne more biti čisto brez izkušenj, je namreč ravno v tem, da bi morali prav tako zastavljeni besedi kulturnega ustvarjalca bolj prisluhiti in ji dati tudi večjo težo pri načrtovanju kulturnega razvoja. V socialističnem, samoupravnem sistemu, kot je naš, v katerem je kultura v kreativnem smislu družbena zadeva, je že za samo razvidnost pravega stanja, za kritično razvidnost razporejenosti ustvarjalnih tendenc, njihovega vpliva in moči kot nepogrešljiva prvina potrebna in nujna nepretrgana navzočnost odgovorne, človeško in miselno kolikor mogoče jasno identificirane besede na ravni porajanja, oblikovanja in pretoka misli in idej, na ravni njihovega medsebojnega preverjanja, preizkušnja nekakšne eksistencialne upravičenosti, na ravni brezobzirne kritičnosti, ki vsaj skuša odkriti, kaj je v resnici mišljenjska in prek realiziranega dela izražajoča se dragocenost — tudi z vidika družbenih ambicij — kaj pa samo socialno-družbeno samopotrjevanje posameznikov, skupin, generacij in gibanj na tem področju.

Za vse to je potrebna prestopna navzočnost tiste besede slovenske kulture, ki ne živi in se ne giblje ločeno od dela, besede, ki je sama po sebi družbeni pojav, kadar je nosilec načrtujoče misli, kritika stanj, razmerij, odnosov.

Zato seveda ni na mestu škandal, ko nam taka beseda ponuja v razmišljanje stvari, ki jih radi odrivamo od sebe, ker da so grde in nečedne nekako same po sebi, ali ker bi radi, da bi taka razmerja, odnose in stanja reševala naša organiziranost v kulturi, ki naj bi bila, ker je neosebna, zunaj strasti, torej, vsaj teoretično, pravičnejša v presojanju in odločanju. Vse namreč kaže, da najdragocenejše v kulturi (v umetnosti) nastaja prav v tistem magnetnem polju, kjer se v medsebojnem spopadu srečujejo in preizkušajo različne silnice, zato pristop h kulturi, ki skuša samo »obvladovati« njeno zapletenost, ne more biti ne v interesu družbe ne v interesu kulture, je kvečjemu v človeškem smislu spoštovanja vredno premagovanje naporov dneva, tako neizbežnih naporov tudi na področju kulture.

Pasivnost, nevznemirljiva molčečnost večine najzanimivejših mož in žen slovenske kulture — v položaju in odnosu, ko se ta kaže kot družbena zadeva — je pojav, ki ga je mogoče odpraviti samo z neprestano navzočnostjo besede, ki jo neposredno izgovarja kultura sama.

Tudi v obliki polemike, obračuna, pamfleta. Včasih je nenavaden hrup, tudi v kulturi, samo zunanje znamenje, kako težko se trgamo od starih navad. V tem primeru od molčanja tistih, ki jim je prav beseda delo in osebna usoda. In tudi poglobljena družbena odgovornost.

Pripis 11. I. 1979: sinočnje srečanje kulturnih delavcev v Klubu delegatov (v organizaciji sveta za kulturo RK SZDL) je, tako menim, samo potrdilo zgornje razmišljanje. Pokazalo je predvsem, kako neuglašena in nemočna je beseda delavcev v kulturi prav v položajih, ko ti iščejo svoj skupni interes, ki naj bi bil tudi dostojanstvo kulture v družbi. Ali ni ta šibkost glasu kulture pogojena prav v tem, ker se oglašamo v stiski, v zagati in že po pravilu z jezo in zamero? Z vidika družbene učinkovitosti

samo poudarja pomen in nepogrešljivost prav tiste in takšne organiziranosti kulture, ki doživlja od vseh strani bolj vehementne kot argumentirane, čeprav upravičene napade. To srečanje je tudi pokazalo, da v vnaprej določenem in časovno omejenem okviru ni mogoče zbrano niti prisluhniti različnim videnjem kulture, kaj šele, da bi se na takem zboru utegnile izluščiti iz teh različnosti tiste skupne ambicije, ki morajo biti temelj naše kulturne politike. Nedvomno je prav sprotna (v najboljšem pomenu besede) navzočnost kulturnega ustvarjalca, vendar v odgovorni povezanosti s svojo vsebino in hotenjem, edina oblika, ki uspeva zadrževati na nujnem minimumu tisto posredništvo, uradniško samopašnost (resnično ali prividno), manipuliranje in kar je še podobnih nečednosti, s katerimi »neposredna« kultura, kot rečeno, obmetava svojo organiziranost. In tudi na to je mogoče pomisliti ob sinočnjem srečanju: prav pomanjkanje odgovornosti za izrečeno besedo (tudi pomanjkanje možnosti, da bi takšno besedo brez odgovornosti, ko je puhla fraza, prijeli v vsakdanji kulturni praksi za jezik) še naprej ohranja nevzdržno stanje, ko v razpravah o kulturni politiki — z ene in druge strani — manipuliramo, že čisto mitično, s samim pojmom kulturnega delavca, ustvarjalca, ki da vse, kar stori ali celo kani storiti, stori za narod, za družbo in mu zato narod in družba morata že in bianco izkazovati posebno prijaznost, naklonjenost, skrb. Pod hrupom takšne miselnosti se večkrat skriva šibka ali že kar nepomembna ustvarjalna potencia, ki narodu in družbi, kljub najboljši volji, ne more kaj prida dati.

Bolj individualizirano, resno in sprotno javno oglašanje o tistih stvarih kulture, ki so družbena in narodna zadeva, bi utegnilo prinesiti tudi več jasnosti v samo organiziranost kulture, ki nam je, priznajmo si, vendarle potrebna.